

א. איסור שימוש בכליו של מלך

המשנה בסוף הפרק השני במסכת סנהדרין, מלמדת פרטי דינים הנוהגים במלך: "אין רוכבין על סוסו, ואין יושבין על כסאו, ואין משתמשין בשרביטו... שנאמר (דברים יז) 'שום תשים עליך מלך' – שתהא אימתו עליך". וכך פסק הרמב"ם בהל' מלכים ומלחמות (פרק ב):

כבוד גדול נוהגין במלך, ומשימין לו אימה ויראה בלב כל אדם, שנאמר "שום תשים עליך מלך", שתהיה אימתו עליך. אין רוכבין על סוסו, ואין יושבין על כסאו, ואין משתמשין בשרביטו, ולא בכתרו, ולא באחד מכל כלי תשמישו.

כבוד מלך הוא חלק ממצוות מינוי מלך, שאינה מסתכמת במעשה חד-פעמי של מינוי, אלא מתקיימת בתמידות על ידי כבודו ומוראו (ראה שטמ"ק כתובות יז ע"א ד"ה שבחוהו, והמקנה קידושין לב ע"ב ד"ה מלך). אך מה טיבן ומקורן של פרטי הנהגות הכבוד שבמשנה?

במדרש שכל טוב (בראשית מא), מצינו ביחס לכבוד שנוהגים במלכים: וירכב אותו במרכבת המשנה. כי יש למלכים סוס ומרכבת שרוכבין עליהן ביום שניתן כתר מלכות בראשיהם. ועוד יש להם מרכבת וסוס משנים, ועוד יש שלישים שאינם מקפידין עליהם לרכוב, והסגנים והשרים והמשנים אין רוכבין בהם, אלא משנה המלך ביום מולכו, ואין רוכב אדם עליו זולתי המלך לבדו.

ומסיים בשכל טוב שם: "וכן שנינו במשנה פרק כהן גדול אין רוכבין על סוסו ואין יושבין על כסאו ואין משמשין בשרביטו וכו'". נראה לפי זה שמקורן של הנהגות הכבוד הללו אינו אלא יישום של מנהגי מלכי אומות העולם שהיו מוכרים לחז"ל, כחלק מפרטי מצוות כבוד מלך בישראל.

כך נראה גם בשמות רבה (פרשה ח):

מלך בשר ודם אין רוכבין על סוסו ואין יושבין על כסאו... מלך בשר ודם אין משתמשין בשרביטו... מלך בשר ודם אין לובשין עטרה שלו... מלך בשר ודם אין לובשין לבושו... מלך בשר ודם אין נקראין בשמו – קיסר, אגוסתא – ואם נקרא בשמו ממיתין אותו... השמות קיסר, אגוסתא (Augustus), הם תארים בהם נקראו הקיסרים הרומים. ניכר שהמדרש מצטט את לשון המשנה ומסודר על פיה, ומבין שהאיסורים המנויים בה מקורם במלכים בשר ודם שנהגו בהם עניינים אלו, אשר על פיהם נשנו איסורים דומים אף במלכי ישראל.

ב. מלך שמחל על כבודו אין כבודו מחול

כך גם יש להבין את כל עיקר דין כבוד מלך. הרב ירוחם פישל פרלא בביאורו לספר המצוות לרס"ג (מנין סה הפרשיות פרשה ז), עומד על כך שדין זה יסודו בכך שמהותו של מלך בכל מקום היא, שאינו מוחל על כבודו, ולא שיש מצווה מיוחדת לכבוד מלך: "וזהו מטכסיסי מלוכה שלא ימחל על כבודו ומוראו. ולזה אין רוכבין על סוסו ואין יושבין על כסאו וכיו"ב, משום שזהו נגד כבודו, ועליו להקפיד על כל מה שפוגם בכבודו". אף הדין הבסיסי בדיני הכבוד, שלמדנו בגמ' סנהדרין (יט ע"ב) מדברי רב אשי, שמלך שמחל על כבודו אין כבודו מחול (וכך פוסק הרמב"ם שם), הוא משום –

דזהו נגד משפטי המלוכה למחול על כבודו. ומתחילה לא המליכוהו אלא על מנת כך שתהא אימתו עליך ולא להיות שפל רוח למחול על כבודו. שלא נתנה תורה רשות להמליך עליהם מלך אלא בעניין זה... ורב אשי הוא דחדית לן הך מילתא דמשפטי המלוכה הוא שלא ימחל על כבודו... ומעתה לפי זה ממילא מתבאר שאין כאן מצות עשה לכבודו. אלא שכן הוא משפט המלוכה.

כבוד מלך נובע מכך, שללא הכבוד אין זה כלל מלך. כבודו הוא חלק מהשיטה של המלכים ואופן פעולתם ואינו דין ומצווה ייחודית למלכים מישראל.

ג. איסור נשיאת אשתו של מלך

במשנה סנהדרין שם, מצינו הלכה נוספת: לדעת תנא קמא אין נושאים אלמנתו של מלך (וכך פסק הרמב"ם שם). בתוספתא (סנהדרין פ"ד) מוסבר שכך מצינו בפילגשו של דוד: "ותהיינה צרורות עד יום מותן אלמנות חיות" (שמ"ב כ). האברבנאל בפירושו לבראשית (כ) בעניין פרעה ואבימלך שלקחו את שרה, עומד על כך שאף איסור זה אינו ייחודי למלכי ישראל: **"שהיה עניין קבוע אצל המלכים** שהאשה אשר שכב עמה המלך אין ראוי שישכב עמה עוד אחר, כי חרפה היא למלך". לדבריו זה הוא שמצינו שטען איש בושת לאבנר מדוע בא אל רצפה בת איה פילגש שאול (שמ"ב ג, ראה רד"ק שם), שהיא חרפה למלך.

כך הגדיר הרב ראובן כץ בספרו דגל ראובן (ח"ב סי' לח) את איסור אלמנת מלך, שאין הכוונה שהיא אסורה ככל איסורי ביאה הנשמעים מכלל עשה (כגון בעולה לכהן גדול), מכלל עשה של כבוד מלך, אלא שיש מניעה לשאתה שאינה אלא "מניעה צדדית" משום 'שתהא אימתו עליך' לכבדו (וראה קובץ הערות לר"א וסרמן סי' ה אות ו-ז).

ד. דיני בני נח שביסוד הלכות מלכים

נראה שעיקרון זה נמצא בהלכות נוספות בהלכות מלכים. הר"ן בדרשותיו (דרוש יא) כבר עמד על כך שמהותו של מלך ודיניו משותפים לישראל ולשאר האומות: "שמינוי מלך שווה בישראל וביתר אומות שצריכים לסיוד מדיני". יש אף שהסבירו כך את הכתוב (דברים שם): "ואמרת אשימה עלי מלך ככל הגוים" (ראה למשל חתם סופר על התורה שם, עמוד הימיני סי' ט אות ז).

האחרונים חקרו, מה מקורן וטיבן של הלכות ייחודיות שיש במלך: הוא רשאי להרוג רוצח על פי עד אחד אפילו שאין שם שני עדים וראיה ברורה (רמב"ם שם פ"ג); ואינו הורג את המורד בו אלא בסיף (שם). האור שמח על רמב"ם שם מבאר, שכשם שמצינו בן נח שנהרג על פי עד אחד (ראה רמב"ם שם פ"ט), כך מלך שסמכותו מקבילה לסמכות בני נח לתיקון העולם והמדינה דינו "כמו שנתנה התורה הנימוסית לבני נח, וזה עניין מושכל" (ראה גם משך חכמה דברים לג ד). באופן זה מבאר הרב מאיר דן פלוצקי (בעל הכלי חמדה) בספרו חמדת ישראל (נר מצוה אות עב), את דינו של המלך שאינו הורג אלא בסיף:

דהנה ידוע שיש שתי הנהגות בעולם: הנהגה הטבעית והיא הנהגת בני נח, והנהגת התורה הקדושה והיא שניתנה לישראל מעת שקבלו התורה הקדושה. דבן נח נהרג בעד אחד ובדין אחד, אמנם הנהגת התורה היא דאינו נהרג אלא בבית דין של עשרים ושלושה ובעדים והתראה והיא הנהגת התורה למעלה מן הטבע. **ועניין מלך היא הנהגה הטבעית כמו שמבואר בקרא "ואמרת אשימה עלי מלך ככל הגוים אשר סביבותי"**, ועי' בדרשות הר"ן ז"ל מה שביאר בזה, ולכן מלך דן בדיני ב"נ וב"נ הורג בעד א', לכן גם מלך הורג בעד א', כמו ב"נ... ועל פי דברינו נבין היטב טעמו של דבר מה שפסק הרמב"ם ז"ל בהלכות מלכים דמלך אין לו רשות להרוג אלא בסיף, ומקורן של דברים מירושלמי, ולהנייל אתי שפיר מאוד, **כיון דדינו של מלך הוא מצד דיני בני נח, ובן נח אינו נהרג אלא בסיף.**

דינו של מלך דומה לדינם של בני נח. כשם שבני נח עוסקים בשמירת הסדר הכללי, כך מלך ישראל שתפקידו לתיקון המדינה, מתנהל ודן באופן הטבעי כפי שמתנהגים כל הגוים, כמו הדינים הנימוסיים, החוקים של בני נח. יחד עם זאת כמובן, התורה מדגישה ומצווה שמלכי ישראל לא ינהגו כמלכי הגוים במעשיהם המקולקלים "ולבלתי סור מן המצוה" (דברים שם). על כל פנים, לאפיון זה של דיני מלכים בכלל ודיני כבוד מלך וטכסיסיו בפרט, כבעלי תשתית כלל-אנושית, תיתכנה השלכות הלכתיות, ועוד חזון למועד.